

MAKEDONSKÁ LITERATURA V ČECHÁCH A NA SLOVENSKU

Ve svém příspěvku sleduji pronikání a recepci moderní makedonské literatury u nás a na Slovensku v letech 1945–2000. Makedonská literatura byla po roku 1945 převážně přijímána v českém a slovenském kulturním prostředí jako jedna z národních literatur nově vzniklé poválečné jugoslávské federace a vznikajícího jugoslávského meziliterárního společenství.

Zatímco ostatním jihoslovanským literaturám bylo u nás v minulosti věnováno mnoho prací, makedonská literatura a kultura stály většinou v pozadí. A tak se informace o této balkánské literatuře získávaly velmi obtížně.

Základní údaje o makedonských autorech a jejich tvorbě se nacházejí zejména ve *Slovníku spisovatelů Jugoslávie*¹, *Slovníku slovanských spisovatelů*² a ve *Slovníku balkánských spisovatelů*³. O překladech makedonských literárních textů je možno se dočíst v sedmi dílech *Bibliografie československé balkanistiky*⁴ a v počítačovém souboru Stanislavy Sýkorové nazvaném *Krásná literatura národů (bývalé) Jugoslávie v českých překladech 1560 – 1989 s dodatkem za léta 1990 – 1995*.

Jak jsem již uvedla, věnuji se ve své práci pronikání a recepci makedonské literatury v druhé polovině 20. století. Vzhledem k velkému rozsahu zkoumaného tématu rozdělila jsem překlady do tří skupin: na texty uveřejněné v denním a periodickém tisku, na knižní vydání a antologie.

Vzájemné česko-slovensko-makedonské kulturní vztahy po druhé světové válce jsou charakteristické tím, že se prohlubovala informovanost o vůdčích postavách makedonského písemnictví a že pozornost překladatelů se upřela na prózu.

1 Slovník spisovatelů. Jugoslávie, Praha 1979.

2 Slovník slovanských spisovatelů, Praha 1984.

3 Slovník balkánských spisovatelů, Praha, 2001.

4 za léta 1966 – 1968, 1969 – 1971, 1972 – 1974, 1975 – 1977, 1978 – 1982, 1983 – 1987, 1988 – 1990.

Nejprve se chci zmínit o textech makedonských autorů, které se objevily v českém nebo slovenském denním a periodickém tisku. Ten sehrál velmi důležitou roli pro seznámení českých a slovenských čtenářů s makedonskou literaturou, neboť byl dostupnější než knižní vydání. V prvních letech po roce 1945 vycházely v českém periodickém a denním tisku četné zprávy, články i reportáže o historii a literatuře jugoslávských národů. *Překlady básní i prózy makedonských autorů se začaly častěji objevovat v českém denním a literárním tisku až od počátku druhé poloviny šedesátých let, kdy se značně zlepšil náš vztah k tehdejší federativní Jugoslávii, jejíž součástí byla také Makedonská lidová republika. V kulturních rubrikách deníků, v týdenících, měsíčnících i sbornících vyšly rozsáhlejší ukázky z poválečné makedonské básnické tvorby* – napsal I. Dorovský.⁵

V českém kulturním prostředí sehrály důležitou úlohu především brněnský deník *Rovnost*, revue *Universitas*, týdeník *Kulturní tvorba*, revue *Světová literatura*, *Literární měsíčník* a týdeník *Tvorba*.⁶ Na Slovensku nejvíce ukázek představily *Revue svetovej literatúry* a *Slovenské pohľady*.⁷

Velkého významu je také časopis *Pro přátele jižních Slovanů*, vydávaný stejnojmennou Společností. Od roku 2001 vychází pod novým názvem *Slovanský jih*. Tento dvouměsíčník přináší mj. také statě, články a zprávy o vzájemných česko-jihoslovanských kulturních stycích, rozhovory s významnými osobnostmi, informace o kulturním životě na Balkáně i u nás, recenze nových knih, ukázky poezie a prózy v originále i v překladu, překlady oceněné v překladatelské soutěži aj.

Pro knižní vydání děl makedonských básníků, prozaiků i dramatiků bylo příznačné, že u nás po roce 1948 nesměly vycházet. Bránily tomu mnohé mimoliterární a mimokulturní faktory. První knihy makedonských autorů se u nás objevily až po dvaceti letech.

Zatímco prostřednictvím tisku měli čeští a slovenští čtenáři možnost přečíst si básně více než třiceti makedonských autorů, prostřednictvím samostatných básnických výborů jich bylo pouze pět.

⁵ *Modré nebe nad Ochridem*. Antologie makedonské moderní poezie. Vybral, sestavil, přeložil, úvodní slovo a závěrečnou studii napsal Ivan Dorovský, Brno 1995, s. 6.

⁶ Dále: deníky *Rudé právo*, *Lidová demokracie*, *Večerník*, *čtvrtletník Štafeta* a *měsíčník* (později *čtvrtletník*) *Slovanský přehled*.

⁷ Dále: *Deník Ľud*, *Javisko*, *Život*, *Nové slovo*, *Nedeľná pravda*.

První samostatný výbor, s nimž se čtenář u nás seznámil byl výbor z básnické tvorby Slavka Janevského (1920 – 2000) *Tanečnice na dlani*⁸, který obsahuje některé básně ze sbírek *Chléb a kámen* (1957, Leb i kamen), *Evangelium podle chytrého Petra* (1966, Evangelie po Itar Pejo), *Kainábelie* (1968, Kainavelija) a *Hvězdný člověk* (1979, Astropeus). O básních v tomto výboru můžeme říci, že se obracejí k minulosti, přítomnosti i budoucnosti a že obsahují jak prvky reálné, tak i prvky fantastické.

Z poezie současného makedonského básníka Mateji Matevského (nar. 1929) vyšly dva výběry: na Slovensku to byl výbor *Oslovovanie predka*⁹ a u nás *Časný rozhovor s podzimem*¹⁰. Oba výběry zachycují básníkův třicetiletý vývoj. Jeho poezie je velmi spjata s živou i neživou přírodou a zobrazuje problematiku současného člověka. Velmi nápadný je symbol vody, dále *tráva jako živel nepoddajnosti, strom, kámen a kořen jako symboly pevného sepětí s rodnou zemí*.¹¹ Druhým charakteristickým rysem je návaznost na makedonskou lidovou slovesnou tvorbu a třetím rysem je, že Matevski píše volným veršem, který jen místy zpestřuje rýmem.

V roce 1996 se objevil výbor z tvorby Blaža Koneského (1921 – 1993) *Bystří se zrak oblohy*¹², obsahující verše a myšlenky o životě, jazyce a poezii. Výbor je věnován autorovým nedožitým sedmdesátým pátým narozeninám, o němž je možno více se dovědět v úvodu k tomuto výboru, v němž je představen jako literární tvůrce i jako vědec.

Již o rok později, tj. v roce 1997, vyšel básnický výbor Bistrici Mirkulovské (nar. 1930) *Když kvetly kaštiny*¹³. Autorka byla první lektorkou makedonštiny a slovinštiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (říjen 1995 – červen 1997) a jako důkaz její dobře vykonané práce nám mohou posloužit překlady její poezie vypracované studenty makedo-

8 Janevski, S.: *Tanečnice na dlani*, vybrali a přeložili Pando Kolevski, Emanuel Frynta a Jaroslav Kabiček, doslov Jaký jsi člověk a vysvětlivky napsali Jaroslav Kabiček a Pando Kolevski, Praha 1979, 109 s.

9 Matevski, M.: *Oslovovanie predka*, přel. František Lipka, Bratislava 1985, 115 s.

10 Matevski, M.: *Časný rozhovor s podzimem*. Výbor z básní. Vybrala, přeložila a doslov Poezie Mateji Matevského napsala Zlata Kufnerová, Praha 1987, 84 s.

11 Slovník balkánských spisovatelů, Praha 2001, s. 368.

12 Koneski, B.: *Bystří se zrak oblohy*, vybral, přeložil a úvod Homo universalis ze středu Balkánu napsal Ivan Dorovský, Brno 1996, 30s.

13 Mirkulovská, B.: *Když kvetly kaštiny*, přel. Gabriela Bairovová, Dagmar Dorovská, Ivan Dorovský, Dušan Glombiček, Petr Mainuš a Richard Stojar, úvod Básnička a vel-vyslankyně jazyků a kultur napsal Ivan Dorovský, Brno 1997, 45 s.

nistiky. Vedle básní z dřívějších dob zde nacházíme i ty, které Mirkulovská napsala za svého pobytu v Brně. U nich je vedle překladu ponechán také makedonský originál.

Zatím poslední samostatný básnický výbor makedonského autora vydaný česky je z tvorby Velejeho **Smilevského** (nar. 1949) a má název *Přiliv v živém masu*¹⁴. Autor působil jako lektor makedonštiny na Karlově univerzitě v Praze (1994 – 1997). Ze Smilevského poezie je patrná *hra s jazykem, využívání všech odstínů slova, synonymity a především jeho vymezování polaritý předmětů a napovídání jejich vztahů*.¹⁵ Je to umělec s nezkrtnou fantazií, který využívá všech jazykových prostředků k vyjádření svých myšlenek.

Nyní ve své práci přejdu k vydaným knihám próz. Je jich celkem sedm. Čtyři z nich jsou určeny mladším čtenářům.

První je slovenský překlad první části románové trilogie *Biely cigánik*¹⁶ (1966 – 1980, Beloto ciganče) Vidoa **Podgorce** (1934 – 1997). Vypráví o chlapci, který přišel ve válce o rodiče a dostal se jako sirotek do dětského domova, kde svým novým kamarádům vypráví svůj životní příběh. V knize nám je představen nejen těžký osud kočovných cigánů, ale i krutost válek.

Druhou autorkou je **Olivera Nikolovová** (nar. 1936), z jejíž tvorby byla přeložena do slovenštiny knížka pro začínající čtenáře *Priatelja Bon a Bona*¹⁷ (1974, Prijatelite Bon i Bona) a dále do češtiny její prozaická knižní prvotina *Pohádky o Zokym Pokym* (1963, Zoki Poki). Obě knihy se v Makedonii dočkaly velkého úspěchu. První byla v roce jejího vydání 1974 odměněna cenou Makedonské republiky a druhá se dočkala již dvacetí vydání.

Zatím poslední knihou pro děti je *Chlapec počítá hvězdy*¹⁸ (1999, Makedončeto). Jejím autorem je řecký spisovatel makedonského původu **Petros Votsis** (nar. 1943). *Knihá podává autentickou výpověď o občanské*

14 Smilevski, V.: *Přiliv v živém masu*, předmluvu napsal Sáva Heřman, přel. Pando Kolvevski, Zlata Kufnerová, Ivan Dorovský, Praha 1997, 46 s.

15 Heřman, S.: *Básník Vele Smilevski*. In: *Přiliv v živém masu*, Praha 1997, s. 5.

16 Podgorce, V.: *Biely cigánik*, přel. Mária Topoľská, Bratislava 1970, 165 s.

17 Nikolovová, O.: *Priatelja Bon a Bona*, přel. Ján Jankovič, verše přebásnil Ján Štrasser, Bratislava 1978, 165 s.

18 Votsis, P.: *Chlapec počítá hvězdy. Cesta hořkosti / Svědectví*. Přel. Oldřiška Čtvrtníčková, Ivana Dorovská, Lenka Hegerová, Lada Jankulovská, Darina Klobouková, Eva Rudolfová, Marie Svobodová, Petra Tomancová a Ivan Dorovský, Boskovice 2000.

válce v Řecku v letech 1946 – 1949, jak ji viděl a prožíval pětiletý chlapec v makedonské vesnici Setině v dnešním severním Řecku.¹⁹ Hlavním cílem autora je ukázat na nesmyslnost války. Pro tento účel si vybral ten nejlepší prostředek – dítě. Velmi na této knížce oceňuji, že je v ní mnoho informací etnografické, folklorní a náboženské povahy a že jsou ponechána makedonská nářeční slova, které autor použil v řeckém originálu a která jsou zde doplněna českým překladem v závorkách.

Dospělým čtenářům je určen román Borise Višinského (nar. 1929) nazvaný *Dúha*²⁰ (1972, Vinožito). Jedná se o vnitřní monolog hlavní postavy s ostatními postavami románu, které jsou vlastně jen různými fázemi té stejné osoby. Štefan Bojarovski, jak se hlavní hrdina jmenuje, zde hledá smysl svého současného a budoucího života.

Životním tématem současného makedonského prozaika Božina Pavlovského (nar. 1937) jsou migrační procesy. Této problematice věnoval i román *Hotel Dúha*²¹ (1973, Duva). Tato románová novela se odehrává v Ochridě a u Ochridského jezera. Naše pozornost se koncentruje na zdejší hotel zvaný Duha a na jeho personál. Jsou zde vylíčeny dva způsoby zachrany tohoto chudého kraje. První spočívá v příchodu zahraničních turistů a druhý ve vystěhování zdejších obyvatel do zahraničí, především do Ameriky a Austrálie. V knize jsou vypravovány životní příběhy pěti vystěhovalců, v jejichž osudech nalézáme společné rysy.

Tématu pečalbarství se věnuje také román Dimitra Baševského (nar. 1943) *Dokud bije zvon, smrt nepřijde*²² (1980, Nema smrt dodeka dzvoni). Vypráví příběh muže, který se po více než půl století strávených v Jižní Zemi vrací do rodné vesnice Sarajanova, kam ho po celou dobu vystěhovalectví táhlo srdce. Nachází polorozbořenou vesnici, kterou s odchodem všech mladých do zahraničí opustil i smích, radost a štěstí. I po uplynutí dvou let se zde cítí jako cizinec.

Českých překladů z poválečné makedonské dramatické tvorby není mnoho. Čtenáři měli možnost se seznámit s tvorbou pouze tří makedonských dramatiků. Za zmínku stojí také divadelní adaptace románu Živka Činga (1936–1987) *Velká voda* (1971, 1980, Golemata voda), v němž

19 Dorovský, I.: *Naše dny a naše sny byly zabarveny krví*. In: Votsis, P.: *Chlapec počítá hvězdy*, Brno 2000, s. 123.

20 Višinski, B.: *Dúha*, přel. Anna Sykorová, Bratislava 1975, 181 s.

21 Pavlovski, B.: *Hotel Dúha*, přel. Ján Sirácky, Bratislava 1980, 206 s.

22 Baševski, D.: *Dokud bije zvon, smrt nepřijde*, přel. Jarmila Stojčevská, Praha 1994, 177 s.

autor zobrazil život v dětském domově bezprostředně po osvobození. Hru (slovensky 1974) nastudovalo Slovenské národní divadlo, její uvedení bylo ale zakázáno.

První makedonské drama, které bylo přeloženo do slovenštiny, je dílo Koleho Čašuleho (nar. 1921) *Hra na manželstvo*²³ (1962, Igra ili Socijalistička Eva, tiskem 1966). Jedná se o veselohru ze současného života autora. Seznamuje nás s inženýrem Mirkem Kostovskim, který se rozhodl sehrát se studentkou Irenou hru na manželství jen proto, aby získal od svého zaměstnavatele byt.

Druhým přeloženým makedonským dramatem je *Divoké maso*²⁴ (1979, Divo meso) Gorana Stefanovského (nar. 1952), které nás přenáší do rodiny Andrejevićů žijící ve Skopji těsně před druhou světovou válkou. Pojednává o osudu této rodiny, která se stejně jako koláč upečený na svátek svatého Iliji rozpadá, a hrouť se i ideály všech jejích členů.

Drama Borise Višinského *Racin*²⁵ (1979, Racin), se odehrává na podzim roku 1940 ve Skopji. V popředí příběhu stojí Kosta Solev Racin, který na rozdíl od ostatních revolucionářů není ani vězněn, ani mučen, nýbrž odsouzen k *domácímu vězení* ve svém rodném městě Velesu. Tato politická pasivita ho přiměje k nerozváznému kroku, který způsobí ztrátu důvěry veřejnosti k jeho osobě. Racin se dobrovolně odevzdává do rukou policie.

Posledním přeloženým dramatickým dílem je hra Gorana Stefanovského nazvané *Tetované duše*²⁶ (1985, Tetovirani duši). *V dramatu ... se prolínají osudy postav s tragickým osudem makedonského národa – na příkladu kolonie makedonských vystěhovalců v USA dramatik ukazuje, jak vykořeněnost, iluze a deziluze ničí národní cítění. Jako tetování na duši zůstává emigrantům vzpomínka na minulost.*²⁷

Nakonec se zmíním o antologiích. Básnické a prozaické texty makedonských autorů byly zařazovány do výborů nejčastěji v rámci překladů z tvorby jugoslávských národů nebo socialistických zemí.

23 Čašule, K.: *Hra na manželstvo*, přel. Emil Horák, Bratislava 1967.

24 Stefanovski, G.: *Divoké maso*, přel. Marie Maříková, Praha 1981, 124 s.

25 Višinski, B.: *Racin*, přel. Ján Jankovič, Bratislava 1983, 75 s.

26 Stefanovski, G.: *Tetované duše*, Praha 1987.

27 *Slovník balkánských spisovatelů*, Praha 2001, s. 599.

Makedonská poezie byla zastoupena ve sborníku z tvorby básníků ze socialistických zemí *Hlubší než smrt*²⁸ a *Říjen 1917*²⁹ a v malém výboru z jugoslávských básnických tvůrců 20. století *Snímky krajiny poezie*³⁰. První samostatný český výbor z veršů čtyř významných makedonských autorů Slavka Janevského, Aca Šopova, Ganeho Todorovského a Radovana Pavlovského vyšel pod názvem *Zelený host*³¹. Následuje antologie poezie básníků evropských socialistických zemí nazvaná *Básníka miluje svět*³², kde je představena tvorba třiceti umělců, kteří překládali Wolkerovo básnické, prozaické a literárně teoretické dílo, a překlady Wolkerova Epitafu v jednotlivých jazycích národů, o nichž se ve studii pojednává. Název antologie asociuje verš z Wolkerova *Epitafu Básník, jenž miloval svět*. Na Slovensku vyšla antologie dvaceti dvou současných makedonských autorů pod názvem *Nepokoj v krajine*³³. První česká antologie makedonské moderní poezie, *Modré nebe nad Ochridem*³⁴, nám představuje dvě stě básní celkem třiceti osmi básníků a tím i téměř sto čtyřicet let makedonského literárního vývoje. Básně jsou z různých tvůrčích období jejich autorů a jsou vybrány z dostupných sbírek, antologií, výborů, z časopisů i z denního tisku. Zatím poslední vydanou antologií makedonské poezie je kniha s názvem *Tajemství květu*³⁵, které zachycuje padesát let, uplynulých od kodifikace spisovné makedonštiny a od počátku svobodného rozvoje moderní makedonské poezie. Zařazeno je celkem sto básní dvaceti osmi moderních makedonských básníků, kteří největším dílem při-

28 *Hlubší než smrt. Almanach*. Květen 1958. Sborník mladé poezie Bulharska, Československa, Jugoslávie, Maďarska, NDR, Polska, Rumunska a SSSR. Praha 1958, 207 s.; Aco Šopov – Řekni mi nebe, Oči, Ticho.

29 *Říjen 1917*. Sborník poezie. Praha 1967; Kočo Racín – Ohňostroj, Lazo Karovski – Říjen.

30 *Snímky krajiny poezie*, Praha 1966; mak. básníci: Slavko Janevski, Blaže Koneski, Aco Šopov, Mateja Matevski a Gane Todorovski.

31 *Zelený host*. Z nové makedonské poezie. Přel. Pando Kolevski za spolupráce Antonína Brouska, doslov Historie končí, začíná poezie napsal Antonín Brousek a Pando Kolevski, Praha 1969, 119 s.

32 *Básníka miluje svět*. Jiří Wolker v literaturách evropských socialistických zemí. Uspoř. Dagmar Dorovská a Ivan Dorovský, přel. Ivan Dorovský, Brno 1980.

33 *Nepokoj v krajine*. Antológia súčasnej macedónskej poezie. Přel. František Lipka, Bratislava 1990.

34 *Modré nebe nad Ochridem*, přel. I. Dorovský, Brno 1995, 200 s.

35 *Tajemství květu*, přel. Zlata Kufnerová, Praha 1996, 83 s.

spěli k vývoji makedonské literatury. Je v něm zastoupena poezie mnoha básnických směrů, čímž se podařilo zachytit rozmanitost makedonské poezie.

První prozaická antologie *Svítání za tmavých nocí*³⁶ obsahuje válečné povídky dvaceti čtyř jugoslávských autorů. Do popředí se dostává člověk jako lidská bytost a ne jako voják, který bojuje za svou čest. Druhá antologie, *Deset jugoslávských novel*³⁷, reprezentuje novodobou jugoslávskou novelistiku. Zahrnuje nejvýznamnější autory a zachycuje dvacetileté období od konce první světové války. *Bílé vrány aneb pojdte si vymýšlet, pojdte si hrát*³⁸ je výběr poezie a prózy pro děti a mládež současných slovinských, srbských, chorvatských a makedonských autorů. Padesátému výročí hromadného příchodu makedonských dětí z Egejské Makedonie do tehdejšího Československa je věnován sborník *Makedonci žijí mezi námi*³⁹ s desíti lidovými pohádkami z Egejské Makedonie, jejichž překladateli jsou studenti makedonistiky.

Cílem mé práce bylo pojednat o všech překladech makedonské literatury, vydané od druhé světové války do současnosti. Potvrdila jsem nejen tvrzení, že pronikání literární tvorby početně malého národa a méně rozšířeného jazyka u nás procházelo mnoha *trnitými cestami*, ale i to, že práce mnoha osob podílejících se na vydání knih se vyplatila. Vždyť největší odměnou jsou spokojení čtenáři vracející se k oblíbeným knihám.

36 *Svítání za tmavých nocí*. Jugoslávské válečné povídky. Praha 1964.

37 *Deset jugoslávských novel*, Praha 1971, Živko Čingo – Fromova dcera.

38 *Bílé vrány aneb pojdte si vymýšlet, pojdte si hrát*. Výběr z děl současných jihoslovanských autorů. Praha 1976, mak. autoři: Slavko Janevski, Nada Zekmanová-Jakimovová, Vidoe Podgorec a Gligor Popovski.

39 Dorovský, I.: *Makedonci žijí mezi námi*, Brno 1998.